

ภาพแห่งความรุ่งเรือง เมืองโบราณและพุทธสถานในคัมภีร์

□ ผศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร, ป.ธ. ๙, พธ.ม., Ph.D.

อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ในยุคที่มีคัมภีร์สำเร็จรูป ทั้งหนังสือและอุปกรณ์เพื่อการสืบค้น ความรู้ในคัมภีร์ถูกประยุกต์เข้ากับวิชาสมัยใหม่ ที่เคยฝากความรู้ในตำรา ตอนนี้อาจเกิดปัญหาได้หากตามไม่ทัน ยุคข้อมูลไหลบ่าท่วมทับยังต้องพัฒนาข้อมูล จะศึกษาคัมภีร์ก็ต้องให้สอดคล้องกับวิทยาการสมัยใหม่ มองหลายแง่ ต้องทำให้ดูเสมือนว่าไม่ล้าหลังไม่ตกยุค อาศัยข้อมูลในคัมภีร์พัฒนาองค์ความรู้ขึ้นมาไม่ว่าเป็นด้านวรรณกรรม ด้านประวัติศาสตร์ หรือด้านอุดมคติ แม้คัมภีร์มีเรื่องโบราณก็ต้องอนุรักษ์ ทั้งไม่ได้เลย ทุกอย่างอยู่ที่เทคนิค อธิบายให้สอดคล้องสัมพันธ์กับ “5Q” ก็ทำได้ พุดช้ำซากกับตัวช่วยที่มองไม่เห็น ก็ทำได้

ชาวพุทธที่เคร่ง บทความนี้อาจขวางกั้นทางพระนิพพาน เพราะไม่ใช่เรื่องปฏิบัติธรรมเป็นทางกัน เป็นประวัติศาสตร์ เป็นดิริจฉานกถา มีแต่เรื่องความโลภ ความโกรธ ความหลง แต่ถ้าหากจะมองว่าเรื่องนี้ชี้อนิจจังสังคัมในอดีต ก็ไม่ใช่ดิริจฉานกถา เพราะสัมพันธ์กับไตรลักษณ์ “ใดใดในโลกล้วน อนิจจัง” ข้อดีคงช่วยให้วิเคราะห์เรื่องอื่นในบริบทเดียวกันได้บ้าง อย่างน้อยจะเข้าใจพระพุทธรูปใน**ธรรมบท** ที่ว่า “เมื่อโลกถูกเป็นไฟอยู่เป็นนิตย์ ทำไมจึงมีหัวเราะรำเรอเรียงกันอยู่” (โก นุ หาส กิमानนโ)

เมืองโบราณยุคมหานบพ

อดีตถึงปัจจุบัน ค่านิยมอิงกับสิ่งแวดล้อม ไม่ว่าจะยุคโบราณ ยุคใช้เหตุผลหรือว่ายุคใหม่ ยุคโบราณค่านิยมไม่เป็นระบบ เชื่ออำนาจที่มองไม่เห็น เชื่อการอวดตาร อำนาจเทพเจ้า เวทมนตร์คาถา ยุคโบราณตรงกับสมัยพระเวทในอินเดีย ยุคใช้เหตุผล ความคิดเป็นระบบ มนุษย์เป็นผู้วางกรอบกำหนดกฎเกณฑ์แก้ไขปัญหาด้วยสติปัญญา ยุคเหตุผลในอินเดียตรงกับยุคอุปนิษัทและพุทธกาล ยุคใหม่ถัดจากสองยุคแรก

การปกครอง การศึกษา และการครองชีพ เป็นปรากฏการณ์เกิดขึ้นทุกยุคสมัยทุกสังคม ที่สำคัญ คือ การปกครอง การปกครองเป็นตัวแปร กำหนดสังคมให้ก้าวหน้าหรือล้าหลัง ประชาชนรับอิทธิพลจากการปกครอง คล้อยตามผู้มีอำนาจ (อิสสรานุวัตโตโก ที โลโก)

แม้กาลเวลาล่วงเลยมา เรื่องราวในชมพูทวีป (อินเดียโบราณ) มีข้อมูลขยายได้ไม่รู้จักจบ เมื่อเอ่ยถึงชื่อชมพูทวีป ก็คือ อินเดียเหนือ รวมบางส่วนในปากีสถานและอัฟกานิสถาน ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือจรดภูเขาในเปอร์เซีย(อิหร่าน) ด้านทิศตะวันออกติดภูเขาหิมาลัย(เนปาล) ด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้จรดคาบสมุทรอาระเบีย ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้จรดมหาสมุทรอินเดีย

ช่วงเวลาที่พระพุทธเจ้าทรงมีพระชนมชีพ คือ พุทธกาล ก่อน พ.ศ. ๘๐ มีปราชญ์ทั้งในซีกโลกตะวันออกและโลกตะวันตก ยุคนั้น อาณาจักรเปอร์เซีย (อิหร่าน) เป็นยุคของไซรัส (Cyrus) และดาร์อุส(Darius) จักรพรรดิอคาเมเนียน (Achaemenian Emperors) ทรงอำนาจเหนือแบกเตรีย (Bactria) มีเดีย (Media) บาบิโลเนีย (Babylonia) และอัสซีเรีย (Assyria) คั่นธาระแคว้นหนึ่งใน ๑๖ แคว้น และรัฐปัญจาบในชมพูทวีปอยู่ใต้อาณัติของดาร์อุส อารยธรรมหุบบ้าน (Indus Valley) เป็นส่วนหนึ่งในจักรวรรดิอคาเมเนียน วัฒนธรรมเปอร์เซียส่งอิทธิพลต่อวัฒนธรรมอินเดียที่สำคัญคืออักษรโรฮูตี แหล่งกำเนิดอยู่ในตะวันตกเฉียงเหนือในเปอร์เซีย มีอิทธิพลต่อพัฒนาการอักษรอารามิก(Aramaic)ในดักกลีลา เมืองศูนย์กลางการศึกษา เสาหิน (The Pillars) รูปสิงห์เดี่ยว โคเดียว ช้างเดี่ยว และรูปสิงห์ ๔ ตัว ที่หัวเสา และศิลาจารึก (The Edic) ของพระเจ้าอโศก รับอิทธิพลจากศิลปะเปอร์เซีย ศิลปะกรีกที่เรียกว่า Hellenistic ผ่านเปอร์เซียไปยังอินเดีย

พุทธกาลตรงกับยุคอาณาจักรมคธ เป็นยุคมหานครชนบท ด้านภูมิศาสตร์การปกครอง แบ่งออกเป็น คาม นิคม บุรี นคร มหานคร ชนบท และมหานครชนบท ผู้ปกครองมีหลายตำแหน่ง ราชารูปราชา เสนาบดี ผู้ตัดสินคดี กำนัน นายบ้าน ปุโรหิต เป็นต้น ที่เป็นภัยคุกคามประชาชน มีภัยจากธรรมชาติ กับภัยจากมนุษย์ ทั้งทุกข์ภัยภัย ชาติภัย ภัย ไรศภัย สงคราม และการปกครองที่ไม่เป็นธรรม

ประวัติศาสตร์อินเดียส่วนใหญ่มักเป็นเรื่องเล่า บางส่วนมีในคัมภีร์ปุราณะ^๑ มีทั้งเรื่องลึกลับและตำนาน ระบุราชวงศ์โบราณ ๒ วงศ์ ได้แก่^๒ อาทิจวงศ์ (สุริยวงศ์) กับ โสมวงศ์

^๑ ปุราณะมี ๑๘ เล่ม อรรถาธิบาย (อุปปุราณะ) มีอีก ๑๘ เล่ม

^๒ อ้างใน ชู. เถร. อ. (บาลี) ๒/๓๕๔/๑๖.

(จันทวงศ์) ผู้เป็นต้นอาทิจวงศ์ ได้แก่ มนุ (Manu) ผู้สืบต่อจากมนุ ได้แก่ ราม (Rama) มีผู้สืบทอดมากกว่า ๖๐ รุ่น^๓ ทายาทของราม ได้แก่ กุสะ (Kusa) และ ลวะ (Lava) ผู้สร้างเมืองกุสาวดี และเมืองสาวัตถิ เมืองกุสาวดีก็คือเมืองกุสินารา^๔ เมืองที่พระพุทธเจ้าปรินิพพาน พระพุทธเจ้าทรงมีกำเนิดในอาทิจวงศ์ ทรงเป็นอาทิจพันธุ์ เผ่าพันธุ์แห่งดวงอาทิตย์ ทรงเป็นโคตมโคตร

ด้านภูมิศาสตร์ ยุคมหาชนบท แบ่งได้ ๑๖ แคว้น รูปแบบการปกครองมี ๒ ระบบ คือ มีราชา(Monarchical States) กับ ไม่มีราชา (Kingless State, Republication) ผู้นำมีอยู่หลายชนเผ่า ได้แก่^๕ วงศ์หรัญญกะ (พิมพิสาร), วงศ์โกศล (ปเสนทิโกศล), วงศ์อวันตี (ปชโชต), วงศ์วังสะ (อุเทน), คันธาระ(ปุกกุสาตี), โสวีระ (โรรวนคร), และกุกกุฏวดีนคร (มหากัปปินะ)

ผู้มีอำนาจแย่งชิงความเป็นใหญ่กัน ระบุ ว่า :-

- ภิกษุไปดูกองทัพเคลื่อนขบวน ภิกษุพักอยู่ในกองทัพ ภิกษุไปดูสนามรบ..

กองทัพช้าง มีช้าง ๓ เขือกเป็นอย่างน้อย กองทัพม้า มีม้า ๓ ตัวเป็นอย่างน้อย กองทัพรถ มีรถ ๓ คันเป็นอย่างน้อย กองทัพพลเดินเท้า มีทหารถือธนู ๔ นายเป็นอย่างน้อย^๖

- พระเจ้าพิมพิสารจอมทัพมครรัฐ ทำสงครามกับพวกลิจฉวี พ่ายแพ้ ภายหลังระดมพลยกไปรบจนได้รับชัยชนะ จึงให้ตีกลองประกาศชัยชนะในการสงครามว่า “พระราชาทรงชนะพวกลิจฉวี”^๗

^๓ Asim Kumar Chatterjee, **Political History of Pre-Buddhist India**. (Calcutta : Indian Publicity Society, ๑๙๔๐), p. ๗๔.

^๔ Ibid., p. ๖๔, ที. ม. (บาลี) ๑๐/๒๔๑/๑๔๔, ชุ. ชา. (บาลี) ๒๗/๙๕/๒๓, ชุ. ชา. อ. (บาลี) ๒/๙๕/๒๐๕.

^๕ K.L. Hazra. **Constitution of the Buddhist Sangha**. p. ๒-๓, ที. ลี. ฎีกา (อภินิว) (บาลี) ๒/๒๕๔/๒๕๓

^๖ วิ. มหา. (บาลี) ๒/๓๑๓/๒๖๔, ๒/๓๑๔/๒๖๖, ๒/๓๒๓/๒๖๘.

^๗ วิ. ม. (บาลี) ๑/๒๓๑/๑๖๕ เมืองราชคฤห์ มีประตูใหญ่ ๓๒ แห่ง ประตูเล็ก ๖๔ ประตู (ม. ม. .อ. (บาลี) ๒/๔๔๕/๓๐๘)

- สุวีระและวัสสการะมโหามาตย์ แห่งมคร กำลังสร้างเมืองที่ปาดลิกาม^๘ ป้องกันพวกลิจฉวี
- พระเจ้าอชาตศัตรู แคว้นมคร ทรงหวาดระแวงพระเจ้าปชโชต รับสั่งให้ปฏิสังขรณ์เมืองราชคฤห์^๙ (อาวุทที่อชาตศัตรูใช้สู้รบกับพวกลิจฉวี คือ ศิลากัณฐกะ และ รถมุสละ)
- พระเจ้าอชาตศัตรู จอมทัพมคร กับ พระเจ้าปเสนทิโกศล ทรงทำสงคราม^{๑๐}
- พระเจ้าปเสนทิโกศล เสด็จกลับจากการสู้รบ ทรงชนะสงคราม^{๑๑}
- สงครามระหว่างพระเจ้าอชาตศัตรู กับ พระเจ้าปเสนทิโกศล ปะทุขึ้นมาเพราะพระเจ้าอชาตศัตรูต้องการยึดหมู่บ้านกาสิ กลับคืน^{๑๒}
- รูปแบบกลยุทธ์การสู้รบมี ๓ รูปแบบ การสู้รบ หรือค่ายกล มีลักษณะคล้ายดอกบัว(ปทุมพยุหะ) การสู้รบ มีลักษณะคล้ายงจักร (จักษพยุหะ) การสู้รบ มีลักษณะคล้ายเกวียน (สกุพยุหะ)^{๑๓}

การแย่งชิงอำนาจ ไม่ว่าจะทำสงครามหรือทำในลักษณะอื่น ไม่ใช่สิ่งแปลกใหม่ในสังคมแห่งความโลภโมหะโทสัน ปัญหาความรุนแรงไม่ต่างกับยุคนี้ การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ ฆ่าอำพรางคดี อาชญากรทางเพศ ฆ่านักบวช ฯลฯ การละเมิดไม่พันศีล ๕ เช่นที่ระบุว่าประชาชนโค่นล้มราชวงศ์ของพระเจ้าพิมพิสาร เพราะทำปิตุฆาต ๕ ชั่วโคตร (ปิตุโฆ ปณจปวิภูฏ โคโต) วิทูททะโอรส พระเจ้าปเสนทิโกศล กบฏพระบิดาร่วมมือกับที่ฆมารายนะหลานของพันธุละยึดอำนาจ ฆ่าล้างแค้นชนเผ่าศากยะ

กาลเวลา ที่เกิดเหตุ เกิดขึ้นนับพันปี ความรุนแรงจึงดูเหมือนว่าไม่รุนแรง ทั้งบรรยายโวหารด้วยภาษากวี จึงแทบไม่รู้สึกรุนแรง

^๘ วิ. ม. (บาลี) ๕/๒๘๖/๖๒, ที. ม. (บาลี) ๑๐/๑๕๒/๗๙.

^๙ ม. อุ. (บาลี) ๑๔/๗๙/๕๙.

^{๑๐} ส. ส. (บาลี) ๑๕/๑๒๕/๙๙.

^{๑๑} อง. ทสก. (บาลี) ๒๔/๓๐/๕๒.

^{๑๒} ชุ. ชา. อ. (บาลี) ๔/๒๔๓/๗๐.

^{๑๓} ชุ. ชา. อ. (บาลี) ๔/๒๔๓/๑๔๑.

- ด้านการปกครอง

ระบอบปกครองของกลุ่มที่คัดเลือกผู้นำ เป็นอมาตยาธิปไตย (Aristocracy) มาจากกลุ่มชนชั้นสูง คือ ลิจจวี เมืองเวสาลี, ศากยะ เมืองกบิลพัสดุ์, มัลละ เมืองปาวา และเมืองกุสินารา, ภัคคะ เมืองสุสมารคีรี, โกลิยะ เมืองรามคาม และเมืองเทวทหะ, โมริยะะ เมืองบิพพลวัน, กาลามะ เมืองเกสบุตร, และกลุ่มที่สืบทอดอำนาจ เป็นราชาธิปไตย (Monarchy) มี พิมพิสาร เมืองราชคฤห์, ปัชโชต แคว้นอวันตี, ปเสนทิโกศล เมืองสาวัตถี สำหรับชนเผ่าศากยะ เมืองกบิลพัสดุ์ มีระบบปกครองแตกต่างจากชนเผ่าอื่น ระบบศากยวงศ์ มีเอกลักษณ์ รวมอำนาจอยู่กับชนเผ่าเดียว (Oligarchy)^{๑๔}

ศากยวงศ์ ได้ชื่อว่าเป็นคณะราชา^{๑๕} เลือกผู้นำเหมือนพวกลิจจวี^{๑๖} บรรพบุรุษของชาวมัลละ เมืองปาวา สืบทอดไปจากพวกลิจจวี ต้องคัดเลือกผู้นำ มีกฎเกณฑ์บริหารองค์กร ผู้ไม่มีวาระหรือพ้นเลยกำหนดหน้าที่บริหาร หรือถ้าไม่ถึงคราวบริหารจะไปค้าขาย^{๑๗}

ศากยวงศ์ไม่ได้ปกครองเป็นอิสระ อยู่ในเขตโกศล^{๑๘} พระเจ้าสุทโธทนะได้รับคัดเลือกให้บริหาร ผู้ที่ได้รับเลือกต่อมา คือ ภัททิยะ คนต่อมาคือ มหามามะ พี่ชายของอนรุทธ์ ศากยวงศ์ล่มสลายเพราะวิทูทกะบุกทำลายช่วงปลายพุทธกาล

ผู้นำลิจจวี มีตำแหน่งเป็นราชา จำนวน ๗,๗๐๗ ผู้บริหารองค์กรมีอยู่หลายตำแหน่ง คือ ออุปราช เสนาบดี นักกฎหมาย (มหาอมาตย์ตัดลินคตี) กำนัน และนายบ้าน มีผู้บริหารจำนวนเท่ากัน^{๑๙} ๗,๗๐๗ คน มัลละเป็นเครือญาติของลิจจวี มีวาระการบริหาร มีสำนักงานว่าการเป็นโรงประชุม เรียกว่า สันฐาคาร (Mote-Hall) ดังบรรยายว่า คราวที่พวกศากยะเพิ่งสร้าง

^{๑๔} Sheo Kumar Singh, **History and Philosophy of Buddhism**.(Patna : Associated Book Agency), p.12.

^{๑๕} ม. ม. อ. (บาลี) ๒/๒๒/๑๓, ส. ส. อ. (บาลี) ๓/๒๔๓/๑๐๒ (คณราชาโน ทิ เต)

^{๑๖} วิ. อ. (บาลี) ๑/๓๕/๒๒๐, (ลิจจวินี คณราชูณู รชเช)

^{๑๗} ที. ม. อ. (บาลี) ๒/๑๙๒/๑๗๓, (มลลภา กิร วาเรน รชชํ กาเรนติ)

^{๑๘} ชุ. สุ. (บาลี) ๒๕/๔๒๕/๔๑๔, (โกศลสสส นิเกติโน), ชุ. ชา. อ. (บาลี) ๖/๔๖๕/๖๙ (มยํ โกศลรมโณ อาณาปวตติฏฐาเน วสาม), ม. ม. (บาลี) ๑๓/๓๗๔/๓๕๗

^{๑๙} ส. ส. อ.(บาลี) ๒๒๙/๒๔๐, ส. ส. ฟา. อ. (บาลี) ๓/๙๔๕/๓๔๕, ชุ. ชา. อ. (บาลี) ๔/๓๐๑/๑๙๗, มหาวัสตุ อังราชา ๖๔,๐๐๐ องค์ (J..J. .Jone tr. **Mahavastu** Vol. I. p. 225)

ลัทธิคารเสริญ นิมนต์พระพุทธเจ้าเสด็จเป็นปฐมฤกษ์^{๒๐} เมื่อพวกมัลละเพิ่งสร้างลัทธิคารเสริญ นิมนต์พระพุทธเจ้าเสด็จเป็นปฐมฤกษ์^{๒๑} คราวใกล้ปรินิพพาน ท่านพระอานนท์ ไปแจ้งข่าว พวกมัลละให้ทราบที่ลัทธิคาร ว่าพระพุทธเจ้าจะเสด็จปรินิพพาน^{๒๒}

ยุคนั้น ผู้นำหรือคนที่มีสถานะสังคมเดียวกัน มีความสัมพันธ์ในกลุ่มเดียวกัน ราชากับ ราชากับ พ่อค้ากับพ่อค้า ธิดาทิ้ง ๔ ของพระเจ้าเจตกะ เมืองเวสาลี สมรสกับผู้มีอำนาจอีกหลาย เมือง เจ้าหญิงประภาวดีสมรสกับพระเจ้าอุทัย เมืองสินธุ-โสวีระ เจ้าหญิงปัทมาวดี สมรสกับพระเจ้าทิวาหนะ เมืองจัมปา เจ้าหญิงมฤคาวดี สมรสกับพระเจ้าสตนิกะ เมืองโกสัมพี เจ้าหญิงสิวะ สมรสกับพระเจ้าปัชโชต แคว้นอวันตี^{๒๓}

พระเจ้าพิมพิสาร เมืองราชคฤห์ แคว้นมคธ เกี่ยวดองกับพระเจ้าปเสนทิโกศล เมืองสาวัตถี แคว้นโกศล เพราะทรงเป็นพระสวามีของพระภคินีกัน (อณวมมณฺเฑ ภคินีปติกา)^{๒๔}

พระเจ้ามหาโกศล พระบิดาของพระเจ้าปเสนทิโกศล ทรงมอบภริยาจากหมู่บ้านในแคว้นโกศลกับแคว้นมคธ ๑๐๐,๐๐๐ แก่เจ้าหญิงเวเทหิราชธิดา เป็นค่าเลี้ยงดู (นทานจฺจนฺณมฺล)^{๒๕} พระเจ้าปเสนทิโกศล ทรงมอบเจ้าหญิงวชิรราชธิดาแก่พระเจ้าอชาตศัตรู^{๒๖}

อนาถปิณฑิกเศรษฐี เมืองสาวัตถี เกี่ยวดองกับราชคหเศรษฐี เมืองราชคฤห์ เพราะเป็นสามีของน้องสาวกัน (อณวมมณฺเฑ ภคินีปติกา)^{๒๗}

นางสุชาดา น้องของนางวิสาขา เมืองสาเกต เป็นสะใภ้ของอนาถปิณฑิกเศรษฐี คหบดีชาวเมืองสาวัตถี^{๒๘}

๒๐

ม. ม. (บาลี) ๑๓/๒๒/๑๗.

๒๑

ที. ปา. (บาลี) ๑๑/๓๐๐/๒๓๕.

๒๒

ที. ม. (บาลี) ๑๐/๒๑๑/๑๓๐.

๒๓

D. Mahajan, **Ancient Indian** 19th. (New Delhi : S Chand & Company, 1997),

p. 171.

๒๔

ช. ฐ. อ.(บาลี) ๓/๔๗.

๒๕

ช. ขา. อ. (บาลี) ๔/๗๐/๑๔๐.

๒๖

ช. ขา. อ. (บาลี) ๖/๑๖๐/๓๐๗.

๒๗

ส. ส. อ. (บาลี) ๑/๒๔๒/๒๙๗.

๒๘

ช. ขา. อ. (บาลี) ๓/๒๖๙/๔๔.

ความสัมพันธ์ของอิสรชน กลายเป็นประวัติศาสตร์ มีเหตุการณ์เกิดขึ้นมากมาย...
พระเจ้าพิมพิสารมีความสัมพันธ์กับนิครนถ์นาฏบุตรมากน้อยเพียงใด
อชาตศัตรูกับพระเทวทัตเกี่ยวข้องกับนิครนถ์หรือไม่
อภัยราชกุมารโอรสพระเจ้าพิมพิสาร อุปถัมภ์นิครนถ์ ถูกเลี้ยมสอนให้ได้วาทะแต่นับถือ
พระพุทเจ้าได้อย่างไร

พระพุทศาสนาตั้งมั่นที่ราชคฤห์ เหตุใดพระพุทเจ้าประทับจำพรรษาที่สาวัตถีมากกว่า
ที่ราชคฤห์

เงื่อนไข ๕ อย่างของพระเทวทัตสัมพันธ์กับวัตรปฏิบัติของนิครนถ์ได้อย่างไร
นิครนถ์นาฏบุตรเสียใจอาพาทที่แคว้นลัทธิกะ โฉนไปสิ้นชีพที่เมืองของมัลลกะษัตริย์
อะไรเป็นเหตุให้พระพุทองค์เสด็จไปปรินิพพานที่เมืองของมัลลกะษัตริย์
ปรากฏการณ์ในครั้งพุทกาล เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ของอิสรชนเพียงไม่กี่คน
คำว่า สังฆะ คณะ ปุคะ และนิกายะ มีความหมายถึงการปกครอง
คำว่า “สงฆ์” (ภิกขุสงฆ์) ดั้งเดิมคือชื่อองค์กรชนเผ่าลิจฉวี คือ ลิจฉวีสงฆ์^{๒๙} รูปแบบ
บริหารองค์กรสงฆ์ ที่เรียกว่าสังฆกรรม (งานส่วนรวม) เช่น คนปลาตที่นัง (อาสนบัญญัติปกะ)
การโหวต (ญัตติ) การให้จับสลาก (สลากคาหาปกะ) ผู้นำองค์ประชุม (คนปุระกะ) กำหนดให้
ภิกษุทำงานได้คราวละ ๔ รูป ๑๐ รูป ๒๐ รูป หรือมากกว่านั้น ประยุกต์จากองค์กรของลิจฉวีและ
มัลละ การสวดญัตติ (ญัตติกรรม) เช่นให้อุปสมบท สวดกฐิน คัดเลือกผู้ทำงานสงฆ์ หรือจับ
สลาก ประยุกต์ไปจากการบริหารองค์กรของลิจฉวี เช่นกัน

เอ. สังกรเรย์ (A. Sankararey) มองว่า ประชาธิปไตยที่แท้ เกิดขึ้นและหมดสิ้นไปแล้ว
ในอินเดีย พร้อมพระพุทศาสนา (True democracy began and ended in India with
Buddhism)

เมืองศูนย์กลางการศึกษาก่อนพุทกาล คือ ตักกิลิลา ตั้งอยู่ในแคว้นคันธาระ (ปัจจุบัน
ตั้งอยู่ในปากีสถาน) เป็นศูนย์กลางการศึกษาของพราหมณ์ เมืองพาราณสี แคว้นกาสิ เคยเป็น

^{๒๙} ASIM Kumar Chatterjee, **Political History of Pre-Buddhist India**. p 188.

ศูนย์กลางการศึกษาอินเดียตะวันออกเฉียงเหนือตอนพุทธกาล ศูนย์กลางการศึกษาในพุทธกาลอยู่ที่เมืองราชคฤห์ ในแคว้นมคธ เมืองเวสาลี ในแคว้นวัชชี และเมืองสาวัตถี ในแคว้นโกศล

ปลายพุทธกาล เมืองจำปา แคว้นอังคะ, เมืองราชคฤห์ แคว้นมคธ, เมืองสาวัตถี และเมืองสาเกต แคว้นโกศล, เมืองโกสัมพี แคว้นวังสะ และเมืองพาราณสี แคว้นกาสิ^{๓๐} เป็นเมืองสำคัญในอินเดียตะวันออกเฉียงเหนือ

ขาดก แหล่งประวัติศาสตร์อินเดีย ระบุแคว้นบ้านเมืองหลายแห่ง เช่น เมืองกบิละ เมืองกาลิงคะ เมืองสิพี เมืองมทิงสะกะ เมืองโรรวนคร อุตตรปัญจาปนคร อริฏฐปุรนคร เมืองสินธุ เมืองโสวีระ

เมืองพาราณสี แคว้นกาสิ เป็นสังฆเนยสถานแห่งหนึ่ง เป็นสถานที่แสดงปฐมเทศนาในอดีตเมืองพาราณสีเปลี่ยนมาหลายชื่อ คือ สุรณนนคร (ในอุทยขาดก) สุทัสสนะ (ในจุฬาสตโตสมขาดก) พรหมวัฑฒนะ (ในโสณนันทขาดก) ปุพพวดี (ในชันททาลขาดก) โมพินินคร (ในสังขพราหมณขาดก) รัมมนคร (ในยุธัญชยขาดก)^{๓๑} ปัจจุบันพาราณสี คงเป็นพาราณสี มีผู้ปกครองหลายคนในอดีต เช่น สังยมะ กัณฐรี พกะ เอสุการี เสนกะ ชนกะ ทัทธัมมะ อุทัย ชนสันธะ วิสสเสนะ กลาพุ ธัญชยะ มหาปตาปะ ตัมพะ สุตติมะ สามะ ยสปาณิ มหาปิงคละ

แคว้นสินธุ และแคว้นโสวีระ ตั้งอยู่ในรัฐปัญจาป^{๓๒} ปัจจุบันตั้งอยู่ในปากีสถาน

ก่อนพุทธกาลเป็นประวัติศาสตร์ยุคหนึ่ง พุทธกาลเป็นอีกยุคหนึ่ง

แคว้นที่ไม่ระบุว่าพระพุทธเจ้าเคยเสด็จไป คือ คันธาระ และกัมโพชะ^{๓๓} ปัจจุบันตั้งอยู่ในปากีสถานและอัฟกานิสถาน

^{๓๐} ที. ม.(บาลี) ๑๐/๒๔๑/๑๔๔.

^{๓๑} ชุ. ชา. อ. (บาลี) ๖/๔๖๐, ชุ. จริยา. อ. (บาลี) ๑/๒๑๑.

^{๓๒} ส. ส. อ. (บาลี) ๑/๑๐๔-๕/๑๐๙, ชุ. วิ. อ. (บาลี) ๑๒๗๙/๔๑๒.

^{๓๓} แคว้นคันธาระเกิดภัยสงคราม ต่อมาเป็นส่วนหนึ่งในอาณาจักรเปอร์เซีย

บุคคล และสถานที่ ในพุทธประวัติ ปรากฏในมหาชนบท ๑๖ แคว้น :-

๑. แคว้นอังคะ จัมปาเป็นเมืองหลวง ปัจจุบัน คือ รัฐพิหารตะวันออก

บุคคล/สถานที่ เมืองจัมปา เมืองภัททิยะ (บ้านบิดานางวิสาขา, เมณฑกเศรษฐี) เมือง
อัสสปุระ เมืองอาปนณะ คัคคราโบกษรณี พระโสณโกพิวิสะ พระเจ้าพิมพิสาร เป็นต้น

๒. แคว้นมคธ ราชคฤห์หรือคิริพชะเป็นเมืองหลวง ปัจจุบัน คือ ราชคิรี (Rajgir) รัฐ
พิหารเหนือ พระเจ้าอชาตศัตรูย้ายเมืองหลวงไปที่ปาฏลีบุตร ปัจจุบัน คือ บังนนะ

บุคคล/สถานที่ พระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะ พระมหากัสสปะ พระเจ้า
พิมพิสาร อชาตศัตรู อภัยราชกุมาร อุรุเวลาเสนานิคม ลัญจิวัน เวฬุวัน คิชฌกูฏ สุกรชาตา
ชีวภัมพวัน ตโปทาราม ปิณฑลิกูหา สัตตปณณคูหา อัมพลัญจิกา พุทฺตตกนิโครธ ลีตวัน กาท
ลีลา อินทสาณคูหา ปาสาณกเจดีย์ นาลันทา ปาฏลีบุตร เป็นต้น

๓. แคว้นกาฬี พาราณสีเป็นเมืองหลวง ปัจจุบันคือ พาราณสี หรือ Banaras/Banares
บุคคล/สถานที่ ปัญจวัคคีย์ อสิปตนมฤคทายวัน ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร อนัตตลักขณสูตร
พระยสะ นางสุปปิยา เป็นต้น

๔. แคว้นโกศล สาวตถีเป็นเมืองหลวง ปัจจุบันคือสาเกตมาเกต หรือ อูธ (Outh) หรือ
อโยธยา

บุคคล/สถานที่ พระเจ้าปเสนทิโกศล มัลลิกาเทวี วิฑูทกะ วิสาขามหาอุบาลิกา อนาถ
ปิณฑกเศรษฐี เมืองสาวตถี แม่น้ำอจิรวดี หรือ รัปติ (Rapti) เป็นต้น

๕. แคว้นวัชชี เมืองหลวงคือเวสาลี ปัจจุบันอยู่ในรัฐพิหารตอนเหนือ เขตมูซาร์พาร์
ปู้ร์ (Muzaffarpur)

บุคคล/สถานที่ เจ้าลิจฉวี นางอัมพปาลี กูฏาคารศาลา ปามหาวัน ปาวาลเจดีย์
ลัจจกนิครนถ์ เมืองเวสาลี เป็นต้น

๖. แคว้นมัลละ เมืองหลวงคือกุสาวตี มี ๒ เขต ได้แก่ มัลละเหนือและมัลละใต้ ปัจจุบัน
คือพื้นที่ภาคตะวันออกของอุตรประเทศ ในโคร์กขปู้ร์ (Gorakhpur)

บุคคล/สถานที่ พระทัฬหะมัลลบุตร นิครนถ์นาฏบุตร เมืองกุลินารา เมืองปาวา
ศาลวโนทยาน มกุฏพันธเจดีย์ อนุปิยอัมพวัน เป็นต้น

๗. แคว้นเจตี เมืองหลวงคือโสถถิตี ปัจจุบันคือพื้นที่ตอนใต้สุดประเทศติดกับดินแดนตอนเหนือในมัธยมประเทศ เจดีย์ขุรุโ (Khajuraho) อยู่ในเขตนี้

บุคคล/สถานที่ ปาจีนวังสมิคทายวัน สหชาตินคร ในวินัยปิฎก^{๓๔} ระบุนามเมืองโสเรยยะ เมืองสังกัสสะ เมืองกัณณกุชชะ เมืองอุทุมพระ เมืองอัคคปุระและเมืองสหชาตินคร มหาปุริสวัตักกสูตร เป็นต้น

๘. แคว้นวังสะ โกลัมพีเป็นเมืองหลวง ปัจจุบันคือหมู่บ้านโกสัม (Kosam) ในอัลลาฮาบาด (Allahabad)

บุคคล/สถานที่ โฆษกเศรษฐี พระเจ้าอุเทน พระนางสามาวดี เมืองโกสัมพี โฆสิตาราม กุกกุฏาราม ปาวาริการาม เป็นต้น

๙. แคว้นกुरु อินทปัตต์เป็นเมืองหลวง ปัจจุบัน คือ เดลี และบริเวณใกล้เคียง

บุคคล/สถานที่ รัฐบาลกุลบุตร มาคันทิยา นิคมกัมมาสทัมมะ เมืองอินทปัตต์ มหาสติปัญฐานสูตร มหานิทานสูตร เป็นต้น

๑๐. แคว้นปัญจาละ หัสตินาสปุระเป็นเมืองหลวง มี ๒ เขต ปัญจาละเหนือกับปัญจาละใต้

บุคคล/สถานที่ เมืองสังกัสสะที่พระพุทธเจ้าเสด็จจากดาวดึงส์ (เชิงเขาหิมาลัย?)

๑๑. แคว้นมัจฉะ สาคละเป็นเมืองหลวง (วิราฎะนคร) ปัจจุบันตั้งอยู่ในรัฐราชสถานและบริเวณใกล้เคียง

๑๒. แคว้นสุรเสนะ มถุราเป็นเมืองหลวง ปัจจุบันเหลือแต่ซากเมืองโบราณ ตั้งอยู่ห่างตัวเมือง เรียกว่า มโหฬี

บุคคล/สถานที่ เช่น พรหมายุพราหมณ์ พระเจ้ามถุราชอวันตีบุตร คุณท้าว

๑๓. แคว้นอัสนทะ โปตนะเป็นเมืองหลวง(โปตลี) ปัจจุบันอยู่ในแคว้นมหาราษฎร์

บุคคล/สถานที่ พราหมณ์พาวรี มาณพ ๑๖ คน แม่น้ำโคธาวารี เมืองโปตนะ เป็นต้น

^{๓๔} วิ. จุ. (บาลี) ๗/๔๑๕/๔๐๒.

๑๔. แคว้นอวันตี อุษเชนีเป็นเมืองหลวง มี ๒ เขต คือ อวันตีเหนือ (อุชเชนี) และอวันตีทักษิณาปละ (มาทิสลตี) ปัจจุบันคืออุชเชน

บุคคล/สถานที่ เช่น พระมหากัจจายนะ พระโสณกุฏิกัณณะ พระเจ้าจันทปัทมโชต

๑๕. แคว้นคันทาระ (non-Aryan) ตักกิลลาเป็นเมืองหลวง ปัจจุบันคือกันดาฮาร์ อยู่ในอัฟกานิสถานและปากีสถาน ได้แก่ เปชวาร์ (Peshwar) รวัลปินดี (Rawalpindi)

บุคคล/สถานที่ เช่น ปุกกุสาดิ ตปุสสะ ภัลลิกะ พระเจ้ากนิษกะ เมืองตักกิลลา

๑๖. แคว้นกัมโพชะ (non-Aryan) ทวารกะเป็นเมืองหลวง ตั้งอยู่ในอินเดียเหนือสุด ปัจจุบันอยู่ในเขตแคชเมียร์ ในปากีสถานและอัฟกานิสถาน

ชื่อบ้านเมืองต่าง ๆ ผิดเพี้ยนกร่อนหาย ก่อนพุทธกาลเรียกชื่ออย่างหนึ่ง พุทธกาลเรียกอีกชื่อหนึ่ง บ้านเมืองซึ่งไม่ใช่มหาชนบท มี ลักกะ เมืองกบิลพัสดุ์, โกลิยะ เมืองเทวทหะ, และวิเทหะ เมืองมิถิลา ระบุว่า โขมทุสสะ จากตุมมา สามคาม เวธัญญา อุลมปะ ลักกระ และสีลวดี เป็นอาณานิคมศากยวงศ์

เส้นทางคมนาคม ภาคกลาง ภาคใต้ อุตราบถ ตะวันออก ตะวันตก

ภาคกลาง

๑. เริ่มจากเมืองราชคฤห์ไปยังพาราณสี ภัททียะ(แคว้นอังคะ) และสาวัตถี

๒. เริ่มจากเมืองภัททียะไปยังอังคตตราปะ ไป(อาปนนิคม) กุสินารา และอาตุมา

๓. เริ่มจากเมืองสาวัตถีไปยังราชคฤห์

๔. เริ่มจากพาราณสี ไปยัง(อันธกวินทชนบท)ราชคฤห์ (ปาฏลิกาม, โกฏิกาม) และ

เวสาลี

๕. เริ่มจากเมืองราชคฤห์ไปยังทักษิณาคีรี

๖. เริ่มจากเมืองโกสัมพีไปยัง(พาลกโลณกะ, ปาจีนวังสะ, ปารีไลยกะ) และสาวัตถี

๗. เริ่มจากเมืองสาวัตถีไปยังภัคคชนบท

๘. เริ่มจากเมืองเวสาลีไปยังสาวัตถี

๙. เริ่มจากเมืองสาวัตถีไปยัง (กัฏฐาคีรี, อาฬวี) และราชคฤห์

๑๐. เริ่มจากอนุปิยนนิคม (แคว้นมัลละ)ไปยังโกสัมพี และราชคฤห์

๑๑. เริ่มจากเมืองกบิลพัสดุ์ไปยังเวสาลี และสาวัตถี

๑๒. เริ่มจากเมืองปาวาไปยังกุสินารา

๑๓. เริ่มจากโสเรยยะไปยังสังกัสสะ กัณณกุชชะ อุทุมพร อัคคพิปุระ และสหชาตินคร

ภาคใต้ เริ่มจากสาวตถิปิไปยังปตัญฐานะ มหิสสตี อุชเชนี โกณฑะ เวทิสสา โกสัมพี และ
สาเกต (พราหมณ์พาวรี)

อุตรราภธ เริ่มจากสาวตถิปิไปยังตักกสิลา (คันธาระ) และมธุรา

ตะวันออก เริ่มจากอุกกลา(อัฟกานิสถาน)ไปยังคยาสิสะ

ตะวันตก

๑. เริ่มจากราชคฤห์ไปยังสินธุ-โลวีระ รัฐปัญจาป (ปากีสถาน)

๒. เริ่มจากเมืองทวารกะไปยังแคว้นกัมโพชะ (อัฟกานิสถาน)

๓. เริ่มจากอุตรราภธ เมืองมธุราไปยังทวาราวดี

เส้นทางคมนาคมโบราณ ปรากฏอยู่ในวินัยปิฎกและสุตตันตปิฎก

- การลงโทษ

มีบทบัญญัติลงโทษผู้กระทำความผิด มีกฎหมายควบคุมสังคม ผู้ฝ่าฝืนยอมถูกลงโทษ
พวกลิจฉวี เมืองเวสาลี เป็นนักกฎหมาย กฎหมายลิจฉวี เรียกว่า วัชชีธรรม (โบราณ
วัชชีรมม) ^{๓๕} หลักปฏิบัติที่มีแต่โบราณ การทำโทษผู้กระทำความผิดมีอยู่หลายวิธี ผู้นำ(ราชา)สั่งให้จับ
กุมผู้ละเมิดลงอาญา ใช้วิธีเดียวกับที่นายนิรบาลลงโทษสัตว์ในนรกภูมิ หลายวิธี ^{๓๖} :- เขียน
ด้วยแส้, เขียนด้วยหวาย, ตีด้วยไม้พลอง, ตัดมือ, ตัดเท้า, ตัดมือและเท้า, ตัดใบหู, ตัดจมูก, ตัดใบ
หูและจมูก, วางก้อนเหล็กแดงบนศีรษะ, ถลกหนังศีรษะขัดให้ขาวเหมือนสังข์, เอาไฟยัดปากจนเลือด
ไหลเหมือนปากราหู, เอาผ้าพันตัวรดน้ำมันจุดไฟเผา, พันมือจุดไฟต่างคบ, ถลกหนังตั้งแต่คอถึง
ข้อเท้าให้ลุกขึ้นเดินเหยียบหนังจนลัม, ถลกหนังตั้งแต่คอ บั้นเอวจนถึงสัน ทำให้ดูเหมือนผ้าคากรอง,
สวมปลอกเหล็กที่ข้อศอกและเข่า แล้วใช้หลาวแทง ๔ จุด, เอาไฟเผา, ใช้เบ็ดเกี่ยวหนัง เกี่ยวเนื้อ
และเอ็น, ฉีกเนื้อออกเป็นแวนเหมือนเหรียญษาปณ์, ฉีกหนังเนื้อ เอ็นเหลือแต่กระดูก, ใช้
หลาวแทงช่องหูให้ทะลุถึงกัน, เสียบให้ติดดินจับหมุนได้รอบ, ทูบกระดูกให้แหลกถลกหนังออกเหลือ
แต่กองเนื้อเหมือนตั้งใบไม้, ใช้น้ำมันเดือดพล่านรดตัว, ให้หมากัดกินจนเหลือแต่กระดูก, ให้นอน
บนหลาวทั้งเป็น และ ใช้ดาบตัดคอ

วิธีลงโทษในที่นี้ เกี่ยวข้องกับกฎของพระเจ้าฮัมมูราบี (The Code of Hammurabi) หรือไม่ว่าใครทารุณกว่ากัน ต้องเปรียบเทียบ

ปรากฏการณ์ในอดีต ทำให้เห็นความรุ่งเรืองและความผันแปร ให้คิดเตือนว่าสังคมย่อมผันแปร ชื่อบ้าน ชื่อเมือง เปลี่ยนตามยุคสมัย ความยิ่งใหญ่อลังการล้วนอยู่ในกฎไตรลักษณ์ ไม่จีรังไม่ยั่งยืน เป็นมรดกของโลก

ตัวอย่าง ความยิ่งใหญ่ของจักรพรรดิมหาสุทิสสนะ ผู้มั่งคั่ง มีสมบัตินานับการ เมืองกุสาวดี ทรงมีทรัพย์สมบัติมากมายมหาศาล นคร ปราสาท เรือนยอด บัลลังก์ ช้าง ม้า รถ สตรี ผ้านุ่งหอม ภาชนะสำหรับใส่อาหาร วิจิตรอลังการ ทรงมีจับจ่ายใช้สอยเหลือเฟือ มีสมบัติครอบครองมากมาย แต่คราวบริโภคใช้สอย ทรงใช้เพียงอย่างเดียว “ดูเถิด สังขารทั้งปวงล่วงไปดับไป ปรวนแปรไป สังขารไม่เที่ยงไม่ยั่งยืน ไม่น่าวางใจ จึงควรเบื่อหน่ายสังขาร ควรเพื่อละคลายความกำหนัดยินดี ควรเพื่อพ้นจากไป”^{๓๗}

- ด้านการศึกษา

ระบบวรรณะอินเดียแปลกไม่เหมือนใคร วรรณะพราหมณ์มีบทบาทกว่าวรรณะอื่น วรรณะ หมายถึงสี (color) ระบบวรรณะสืบจากพระมนู ตามตำนาน มนุษย์เกิดจากองคัพพของพรหม^{๓๕} เดิมมี ๔ วรรณะ พราหมณ์วางกฎว่าใครเกิดอยู่วรรณะใดไม่สามารถย้ายไปวรรณะอื่น เรื่องนี้เป็นปัญหาสังคมรุนแรงที่สุดในสมัยพุทธกาล จำกัดสิทธิ์การศึกษาคนวรรณะต่ำจนไม่สามารถจะพัฒนาตนเองได้เลย พระพุทธเจ้าทรงแก้ไขปัญหา ทรงตั้งสังคมขึ้นมาใหม่เปิดโอกาสรับทุควรรณะเข้ามาบ่มเพาะตนเอง (self-culture) โดยสอนให้มนุษย์รู้จักยับยั้งตน (self-restraint) ให้พัฒนาตนตามศักยภาพความเป็นคน ไม่เกี่ยวข้องกับเทวานุภาพใด ๆ ใครบ่มเพาะ ยับยั้งขัดเกลาดตนเองได้แค่ไหน อยู่ที่แต่ละบุคคล

^{๓๕} ที. ม. อ. ๒/๑๓๔/๑๑๔.

^{๓๖} ม. อ. (บาลี) ๑๔/๒๔๗/๒๑๔, ม.อ. (บาลี) ๑๔/๒๖๕/๒๓๓, อัง. ทุก. (บาลี) ๒๐/๑/๔๔, ชุ. ม. (บาลี) ๒๙/๕๕/๑๒๙.

^{๓๗} ที. ม. ๑๐/๒๗๑/๑๖๙.

^{๓๘} ส. สฟิ. อ. ๓/๑๓๒/๔๙.

เมื่อพราหมณ์สร้างเรื่องให้พวกตนมีกำเนิดดีกว่าวรรณะอื่น พราหมณ์จึงครอบงำสังคม คัมภีร์มनुสมฤติ (The Manusmriti) พราหมณ์แบ่งมนุษย์เป็น ๒ กลุ่ม พวกที่เป็นอารยัน กับ พวกที่ไม่ใช่อารยัน หรือ อนารยัน (Aryan and Non-Aryan) ในกลุ่มอารยันแบ่งเป็น ทริชาติ กับ เอกชาติ ทริชาติ ได้แก่ พราหมณ์ กษัตริย์ และแพศย์ เอกชาติ ได้แก่ ศูทร วรรณะศูทรถูกจำกัดสิทธิ์ในการเรียนรู้ ศูทรเป็นวรรณะที่ไร้การศึกษา ถูกรังเกียจเดียดฉันท์ เป็นมนุษย์ไม่มีคุณค่า ความเจริญก้าวหน้าของชีวิตถูกสังคมกำหนดว่าอยู่ที่ชาติกำเนิด ผู้ที่เกิดมาจึงมีสิทธิ์และมีโอกาสในการพัฒนาและแสดงออกซึ่งความสามารถได้ไม่เท่าเทียมกัน

ด้านการศึกษา พวกศูทรและคนนอกวรรณะไม่มีโอกาสเรียนรู้คัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ (พระเวท) ที่ถือเป็นความรู้สูงสุดในสมัยนั้นด้วยประการใด ๆ เลย ดังข้อความ ว่า

“ก็แล ถ้ามัน(ศูทร) มีเจตนาฟังคำสาธยายพระเวท ให้เอาครึ่งหรือตะกั่วหลอมกรอกหูมัน ถ้ามันสาธยายพระเวท ให้ตัดลิ้นมันเสีย ถ้ามันทรงจำความในพระเวทได้ ให้ผ่าร่างของมันออกเป็น ๒ ซีก”^{๓๙}

ในคัมภีร์มनुธรรมศาสตร์ ก็มีข้อห้ามไม่ให้ผู้ศึกษาพระเวทแล้วสาธยายพระเวทในที่มิคนวรรณะศูทรอยู่ด้วย^{๔๐}

ในชาดกมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับชายหนุ่มจันทาล ๒ คน อยากศึกษาศิลปวิทยา ถึงกับปลอมตัวเป็นคนวรรณะพราหมณ์ ไปศึกษาอยู่ที่ตักกสิลา แต่ภายหลังถูกจับได้จึงถูกขับไล่ออกมา^{๔๑}

พราหมณ์กำหนดให้เรียนรู้เรื่องไตรเวท เป็นหลัก (อติหาสะ ปุราณะ ไวยากรณ์ ตรรก จริยศาสตร์ เทววิทยา กษัตริยวิทยา สรปวิทยา พรหมวิทยา นักษัตริยวิทยา และภุตวิทยา)

เมื่อเป็นฝ่ายตั้งกฎเกณฑ์ พราหมณ์จึงมีบทบาทในด้านการศึกษา กำหนดให้สันสกฤตเป็นภาษาการศึกษา อารยชนของพราหมณ์ต้องใช้สันสกฤตเป็นภาษาทางวิชาการ เรื่องนี้สัมพันธ์กับพราหมณ์สองพี่น้องที่ไปขออนุญาตให้เรียนพระพุทธพจน์เป็นภาษาฉันท แต่ถูกปฏิเสธ^{๔๒}

^{๓๙} S.B. E. Vol. ๒, p. ๒๓๖ อ้างใน พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต) **พระพุทธศาสนากับการศึกษาในอดีต**. (กรุงเทพฯ ฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๓๓), หน้า ๓.

^{๔๐} มनुธรรมศาสตร์ ๘/๙๙; S. B. E. Vol. 25, p. 144 อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

^{๔๑} ชุ. ชา. อ. (บาลี) ๗/๔๙๘/๑๘.

^{๔๒} วิ. จุ. ๗/๒๘๕/๘๖.

- ด้านเศรษฐกิจ

ประชาชนถูกปลุกฝังเรื่องวรรณะ ความเจริญก้าวหน้าของชีวิตจึงขึ้นต่อชาติกำเนิด เรื่องนี้มีอิทธิพลต่อเศรษฐกิจ เป็นปัญหาสำคัญทุกยุคสมัย สังคมแบ่งคนตามเศรษฐกิจออก ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มมีตระกูลสูง กับกลุ่มมีตระกูลต่ำ กลุ่มแรกมีฐานะเศรษฐกิจดี ได้แก่ ตระกูลชัตตยิมหาศาล ตระกูลพราหมณมหาศาล ตระกูลคหบดีมหาศาล อีกกลุ่มหนึ่ง มีฐานะเศรษฐกิจไม่ดี ได้แก่ ตระกูลจันทาล ตระกูลช่างสาน ตระกูลนายพราน ตระกูลช่างรถ ตระกูลคนเทษยะ เป็นตระกูลคนยากจน

เศรษฐกิจสัมพันธ์กับการค้า อาชีพค้าขายมีความสำคัญ เมืองศูนย์กลางคือราชคฤห์มีพ่อค้าคหบดี (อมิตโกคา มหาปุณญา) ผู้สร้างเศรษฐกิจให้รุ่งเรืองในเมืองนี้มีถึง ๕ คน พระเจ้าปเสนทิโกศลจึงขอตระกูลคหบดีจากราชคฤห์ให้ไปพัฒนาเศรษฐกิจที่สาวัตถี อนุญาตเศรษฐกิจปูนางวิสาขาย้ายจากราชคฤห์ไปอยู่ที่สาเกต สร้างเมืองเศรษฐกิจขึ้นมา ต่อมาเศรษฐกิจเมืองสาวัตถีมั่นคงกว่าเศรษฐกิจเมืองราชคฤห์ ชาวเปลือก ๔ ทะนานของชาวมคธ เท่ากับชาวเปลือก ๑ ทะนานของชาวโกศล^{๔๓}

ยุคนั้นมีการก่อตั้งสหกรณ์ถึง ๑๔ ประเภท คือ ช่างไม้ ช่างโลหะ ช่างศิลา ช่างทอง ช่างทำหนัง ช่างหม้อ ช่างทำงา ช่างย้อมผ้า ช่างทำเพชรพลอย ชาวประมง คนขายเนื้อ นายพราน และคนตัดกล้วย ฟอร์ดัว คนขายขนมหวาน ช่างตัดผมและช่างทำยาสระผม ช่างร้อยพวงมาลัย และคนขายดอกไม้ ลูกเรือ ช่างทำเครื่องหวาย และช่างสานตะกร้า และช่างทาสี^{๔๔}

การดำเนินชีวิตในสังคมต้องมีวิชาความรู้ (ศิลปะ) แบ่งวิชาความรู้ตามสถานะคน มี ๒ ประเภท^{๔๕} ได้แก่ วิชาชั้นต่ำ กับ วิชาชั้นสูง วิชาชั้นสูง มี ๑๐ วิชา^{๔๖} เช่นวิชากฎหมาย แบ่งอาชีพออกเป็นอาชีพชั้นต่ำสำหรับสามัญชน เช่น^{๔๗} อาชีพตากไม้ กับอาชีพชั้นสูง ได้แก่ อาชีพ

^{๔๓} ส. นิ. อ. ๑/๑๔๑/๒๐๗.

^{๔๔} ที. ดับบลิว.ริส เดวิดส์, **พระพุทธศาสนาในชมพูทวีป**. แปลโดย สมัย สิงหศิริ (กรุงเทพฯ ฯ : สภาการศึกษาหมกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕), หน้า ๑๔๖-๑๔๘.

^{๔๕} วิ. มหา. ๒/๑๕/๑๑๑.

^{๔๖} ชุ. อ. ๒๕/๒๙/๑๓๔.

^{๔๗} วิ. มหา. ๒/๑๕/๑๑๑.

ทำนา อาชีพค้าขาย วิชาชีพสำหรับข้าราชการต้องอาศัยความชำนาญมีมากกว่า ๒๐ วิชาชีพ^{๔๘} เช่น วิชาพลช้าง ในวินัยปิฎกระบุอาชีพมากกว่า ๔๐ อาชีพ ในมิลินทปัญหา ระบุมากกว่า ๔๐ อาชีพ

สรุป

ผ่านมาหลายร้อยปี ชาวพุทธ(ไทย)ซึ่งชาวอุดมคติพระพุทธศาสนาในคัมภีร์มาต่อเนื่อง คุ่นเคยจนชินชา บางครั้งค่านิยมไม่ปล่อยให้คิดอย่างอิสระ ทว่าตอนนี้ความรู้ความเข้าใจอุดมคติ ด้านเดียวคงไม่สนองการเรียนรู้ที่เปลี่ยนแปลงไป อย่างบมปัญหาในพุทธประวัติ กล่าวคือ ไม่ว่าพระ ศาสดาหรือผู้เกี่ยวข้องพระองค์ มักมีประวัติเหนือเมฆพันวิสัยสามัญ ลักษณะการของพระพุทธเจ้า บรรยายด้วยลักษณะการเทวดา เช่นบรรยายว่าเทวดาไม่ตัดผมไม่โกนหมวด (เทวานัน ปน เกสม สสุกรณกมมฺ นตถิ) เมื่อพระโพธิสัตว์ทรงออกผนวช ทรงใช้พระขรรค์ตัดพระเมาลีสั้นเพียง ๒ องคุลียูไปตลอดพระชนมชีพ (เตสํ ยาวชิวํ ตเทว ปมาณํ อโหสิ. มสฺสุ จ ตทนฺรูปํ, ปุน เกสมสฺสุ โอิหารณกิจฺจํ นาม นาโหสิ) ไม่ต้องถามอีกว่าใครเป็นกัลบกผู้ตัดพระเกศา (**ชาตก** กับ **มหาวัสตุ** มีเบาะแสว่ากัลบกประจำพระองค์ คือท่านพระอุบาลี)

บ่อยครั้ง บรรยายพุทธประวัติด้วยวิธีการที่พราหมณ์ใช้ อ้างจำนวนปีหลายสิบปีหรือหลาย ร้อยปี อ้างจำนวนคนมากมายแท่นแหวนแวดล้อม คนจำนวนมากหันมานับถือ พรรณนาระยะทาง แสนไกลหลายร้อยหลายพันโยชน์ บรรยายสรีระของผู้มีบุญญาธิการ องอาจสูงใหญ่ การอ้างตัวเลขจำนวนมากมาย หรืออ้างเรื่องแปลกประหลาดมหัศจรรย์ เป็นวิธีเชิดชูเกียรติยศให้เห็นความ ยิ่งใหญ่อลังการ ทว่าสาระอยู่ที่คำสอน ไม่ใช่จำนวนตัวเลขหรือความอัศจรรย์ แต่มีคนไม่น้อยติด ที่ความอลังการ เข้าไม่ถึงคำสอน ความยิ่งใหญ่อลังการเกิดจากศรัทธา ศรัทธาไม่ชอบอธิบายเชิง เหตุผล

เมื่อทราบจุดหมายแห่งศรัทธา แต่หาเหตุผลมาอธิบายปรากฏการณ์ยังไม่ได้ จึงต้องว่า ตามกันไป จนกว่ามีข้อมูลที่ดีกว่า

^{๔๘} ที. สี. ๙/๑๖๕/๕๒.

พระพุทธเจ้าทรงอุบัติท่ามกลางการปกครอง การศึกษา การดำเนินชีวิตของคนโลภโมหโทสัน บางครั้ง พระองค์ถูกกลั่นแกล้ง ถูกลอบทำร้าย ถูกใส่ความว่าร้าย แต่ปฏิบัติหน้าที่ผู้สอนธรรมอย่างองอาจ

ในสังคมที่มีความรุนแรง แม้พระองค์ไม่แสดงสิ่งเหนือวิสัยก็ประกาศคำสอนได้ คัมภีร์มักระบุว่า พระองค์แสดงสิ่งเหนือสามัญวิสัย บางครั้งเสด็จไปโลกอื่น “เหมือนคู้แซนเข้า หรือเหยียดแซนออก” อรรถกถา ระบุว่า “พระโพธิสัตว์เสด็จไปเทวโลก ๔ ครั้ง” (มनुสสตุตตภาเวน...เทวโลกโกคโต) ท่านพุทธทาสภิกขุ มองเรื่องนี้ว่า “มันเป็นเรื่องจำเป็นที่ต้องมีในพุทธศาสนาของเรา เพราะว่าในศาสนาอื่น ๆ หรือแม้ว่าไม่เกี่ยวกับศาสนาเป็นลัทธิอื่นนั้น เขาก็จะมีว่าศาสดาของเขา หรือบุคคลสำคัญของเขาต้องเคยขึ้นไปบนเทวโลกทั้งนั้น แล้วในฝ่ายพุทธศาสนาถ้าพูดว่าเราไม่มีแล้วมันก็แย่..” สิ่งเหนือสามัญ นำไปสู่การสร้างสรรคคุณความดี เป็นเครื่องประโลมใจ พระพุทธเจ้าไม่ปฏิเสธสิ่งเหนือสามัญ หรือ อิทธิปาฏิหาริย์ แต่ทรงเห็นความสำคัญอนุสาสนีปาฏิหาริย์มากกว่า ทรงสรรเสริญคำสอนที่มีความอัศจรรย์มากกว่าฤทธิ์เดชที่น่าอัศจรรย์ ทว่าฤทธิ์เดชน่าอัศจรรย์มองเห็นได้ง่ายกว่าคำสอนที่มีความอัศจรรย์ แม้ผ่านพุทธกาล เลยกึ่งพุทธกาลมาแล้ว ผู้คนยังให้ความสำคัญต่ออำนาจฤทธิ์เดชเวทมนตร์ มากกว่าสัมฤทธิ์ผลแห่งคำสอน

อย่างไรก็ดี การวิเคราะห์คำสอน ควรรู้ปรากฏการณ์สังคม เพื่อค้นหาตัวแปร

ยืนยันว่า “5Q” ทั้ง IQ. EQ. AQ. TQ. และ MQ. มีครบในพระไตรปิฎก สมกับที่ผู้รู้บอกว่า พระไตรปิฎก เป็น คลังวรรณคดี “a vast body of Literature”

ภาพแห่งความรุ่งเรือง เมืองโบราณและพุทธสถานในคัมภีร์ จัดอยู่ในประเภท “AQ” รู้ไว้เพื่อปรับตัวให้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง จนสามารถมีชีวิตอยู่ภายใต้สภาวะความกดดันต่อไปได้

ปรากฏการณ์ในอดีตสะท้อนอนิจลักษณะ ปรากฏการณ์อย่างหนึ่งส่งผลไปยังปรากฏการณ์อย่างอื่น ไม่ว่าจะ เป็นนักวรรณคดี ชาวบ้าน หรือชาววัด เมื่อตระหนักรู้อนิจจังก็ต้องพยายามควบคุมกำหนดทิศทางเอาไว้บ้าง จะได้ช่วยอนิจจังให้เป็นไปทางสร้างสรรค์ กลายเป็นความรุ่งเรืองขึ้นมา ซึ่งก็เป็นลักษณะแห่งอนิจจังด้วยเหมือนกัน

บรรณานุกรม

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๐๐**. กรุงเทพฯ มหานคร ฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ม.ป.ป.
- _____. **อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพฯ มหานคร ฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๒-๒๕๓๔.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). **พระพุทธศาสนากับการศึกษาในอดีต**. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.
- พระราชธรรมมุนี (เกียรติ สุกิตติ). **“เกี่ยวกับอินเดีย” พิมพ์ครั้งที่ ๙**. กรุงเทพฯ ฯ : บริษัท วี. อินเตอร์พรีนซ์ จำกัด, ๒๕๔๙
- Chatterjee, A.K. **Political History of Pre-Buddhist India**. Calcutta : Indian Publicity, 1997.
- Mahajan, D. **Ancient India** 19th. New Delhi : S. Chand & Company, 1997.
- Raychaudhuri, H. **Political History of Ancient India**. Delhi : Oxford University Press, 1997.
- Kailash Chanda Jain. **Mahavira and His Times**. Delhi : Motilal Banarasidess, 1974
- Varma, Vishwanath Prasad. **Early Buddhism and It's Origins** . New Delhi : Munshiram Manoharlal Publishers, 1971.